

Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа

КАЛАСАВІНЫ

Якуб Колас і яго сучаснікі:
да вывучэння беларускіх і іншанацыянальных
літаратурных і культурных узаемазвязей

*Матэрыялы XXIV навуковай канферэнцыі,
прысвечанай 50-годдзю з дня адкрыцця
Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага
музея Якуба Коласа*

З лістапада 2009 г., Мінск

Мінск
«Выдавецкі цэнтр БДУ»
2010

УДК 821.161.3(063)
ББК 83.3(4Бел)я43
К17

Складальнікі:

дырэктар Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага
музея Якуба Коласа *З. М. Камароўская*;
намеснік дырэктара Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага
музея Якуба Коласа *Г. І. Зайцава*

Каласавіны. Якуб Колас і яго сучаснікі: да вывучэння
К17 беларускіх і іншанародных літаратурных і культурных
узаемасувязей : матэрыялы XXIV навук. канф., прысвеч. 50-
годдзю з дня адкрыцця Дзярж. літ.-мемар. музея Якуба
Коласа, 3 лістап. 2009 г., Мінск / склад. : З. М. Камароўская,
Г. І. Зайцава. — Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. — 224 с. : іл.
ISBN 978-985-476-859-5.

Зборнік тэзісаў дакладаў і паведамленняў з'яўляецца працягам
вывучэння шматграннай спадчыны народнага паэта Беларусі Якуба
Коласа. Аўтары звяртаюцца да невядомых першакрыніц, даследуюць
актуальныя праблемы коласазнаўства. Матэрыялы падаюцца ў аўтар-
скай рэдакцыі.

Адрасаваны навуковым работнікам, выкладчыкам, коласа-
знаўцам.

УДК 821.161.3(063)
ББК 83.3(4Бел)я43

ISBN 978-985-476-859-5

© Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны
музей Якуба Коласа, 2010

І вось у чым адметнасць і слаўнасць промня-неслуха: ён паклаў пачатак унутранага прабуджэння і тым самым «удыхнуў» зусім іншы якасны матыў яднання неба і зямлі, знайшоўшы інтэгральны модус агульнасці і паяднання боскага і чалавечага пачатку, зямной красы з нябеснай.

І менавіта таму Якуб Колас аддае такую значную даніну павагі промню-неслуху ў параўнанні з астатнімі промнямі, але і ў іх дзеяннях ён бачыць таксама ганаровы акт асвятлення і ацяплення зямлі.

Вялікая заслуга творчай спадчыны Якуба Коласа бачыцца ў тым, што ён вельмі часта ў сваіх творах завастраў увагу на працэсе гуманістычнага ўваходу новага маладога пакалення ў быццёвую прастору жыццёбудаўніцтва. Класік беларускай літаратуры асаблівы акцэнт рабіў менавіта на псіхалагічным моманце асвятлення свабоднага ўчынку героя, на праявах духоўнага сталення маладых людзей.

Літаратура

1. Гуссерль Э. Философия как строгая наука // Всемирная философия. XX век. — Минск, 2004.
2. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. — Москва, 1990.
3. Колас Я. Збор твораў: У 14 т. Т. 6. — Мінск, 1974.
4. Мушыньскі М. Мае Капацкіны: з вопыту вывучэння літаратурнай і грамадска-культурнай дзейнасці Якуба Коласа. — Мінск, 2010.
5. Платон. Апология Сократа, Критон, Ион, Протагор / Общ. ред. А. Ф. Лосева и др. — Москва, 1999.

Святлана Сычова

Выяўленне нацыянальнага светапогляду ў «Казках жыцця» Якуба Коласа

Важнейшым складнікам светапогляду кожнага народа выступаюць маральна-этычныя ўяўленні, што ў многіх аспектах прадвызначаюць яго гістарычны лёс і будучыню. Менавіта дзякуючы гэтым няпісаным правілам ад пакалення да пакалення перадаецца вопыт, захоўваюцца гістарычная памяць, традыцыі, устойлівыя нормы паводзін, якія служаць істотным паказчыкам нацыянальнай адметнасці.

З аднаго боку, кожны пісьменнік імкнецца асэнсавань актуальныя праблемы чалавечага быцця ў спалучэнні агульначалавечага і нацыянальна адметнага, з іншага — ён адлюстроўвае і ўвасабляе перш за ўсё канкрэтна-гістарычнае разуменне быцця сваімі сучаснікамі, гэта значыць, перадае сам дух часу. Бясспрэчна, «Казкі жыцця» Якуба Коласа — твор філасофскі, у якім пісьменнік разважаў і асэнсоўваў разнастайныя жыццёвыя і духоўныя з'явы з розных бакоў. Аднак ён перш за ўсё выступаў прадстаўніком беларускай культуры і таму, закранаючы праблемы сучаснага яму чалавецтва наогул, выяўляў глабальнае праз прызму нацыянальнага светапогляду. Гэтую думку сцвярджае і даследчык творчасці Якуба Коласа В. П. Жураўлёў, які лічыць, што «чалавек і радзіма, чалавек і гісторыя, чалавек і калектыв, чалавек і прырода, чалавек і яго разуменне праўды і няпраўды, добра і зла, справядлівасці і крывадушнасці — вось тыя пытанні, якія ставіць і вырашае аўтар у «Казках жыцця»» [1, с. 73].

Так, апавяданне «У балоча» выяўляе, што менавіта сяляне з'яўляюцца той галоўнай сілай, што можа вырашаць штодзённыя праблемы: «А ратунак прышоў не з неба, а з вёскі ў вобразе простых сялян» [2, с. 123]. Адначасова мужыкі дапамагаюць, традыцыйна працуючы тымай, але, калі пан абражае іх («Ідзіце да д'ябла, хамове!»), яны сыходзяць згодна з народным прыпышам: з добрымі — па-добраму, са злымі — па-злему. Відавочна, па-першае, што такое стаўленне пісьменніка да мужыкоў з'яўляецца прыкметай менавіта беларускага быцця таго часу, калі спадзяванні беларускай інтэлігенцыі на выратаванне ад сацыяльнага і культурна-нацыянальнага прыгнёту звязваліся менавіта з актывізацыяй сялянскіх мас (а не рабочых, мяшчанства, казацтва, часткі набілітэту і інш., як было гэта ў суседніх, нават бліжэйшых краінах, што знаходзіліся ў складзе царскай імперыі, а менавіта — у рускіх, палякаў, украінцаў, фінаў). Па-другое, самі мужыкі з'яўляюцца носьбітамі немудрагелістай, але жыццяздольнай філасофіі, увасобленай у іх адносінах да жыцця і раскрытай праз прымаўкі, прыказкі, саму мову, паводзіны і знешнасць герояў.

Разважае пісьменнік і над неабходнасцю пранікаць у «тайны-глыбіні» жыцця («Адзінокае дрэва»), гучыць думка, што толькі незалежны чалавек здольны зразумець гэтыя таямніцы. Вобраз адзінокага дрэва ў многіх адносінах увасабляе рысы беларускага народа (цяроплівасць, трываласць, жыццяздольнасць), а сяброў-суседзяў сімвалізуюць вецер і ручай, якія спачатку імкнуцца

перацягнуць расліну на свой бок, а потым проста пакідаюць яе. Можна выказаць меркаванне, што ў вобразе дрэва адлюстраваны да пэўнай ступені ўплыў ідэй і стылістыкі рамантызму, але варта мець на ўвазе жанравую спецыфіку «казак», якая сама ўжо прадугледжвала зварот да народна-песенных традыцый, да ажыўлення прыроды і г. д. Менавіта таму крумкач (народнае ўвасабленне мудрасці) дае парад: каб трывала стаяць на зямлі, трэба «пусціць глыбей каранні ў зямлю» [2, с. 131], што зноў-такі звяртае думку чытача да рэалій беларускага жыцця XIX — першай паловы XX ст. Такім чынам паказана непарыўная сувязь чалавека з зямлёй і прыродай, своеасаблівае перажыванне іх еднасці, характэрнае для вясковай культуры беларусаў, што і дазваляла народу выстойваць у самых цяжкіх выпрабаваннях. Аўтар працягвае гэтую тэму і ў аповяданні «На чужым грунце», дзе Каліва жыта было адзінокае і безабароннае, яго зразумець мог толькі той, хто «сам многа перажыў, многа меў у сэрцы горкіх думак, якімі не з кім было падзяліцца» [2, с. 134]. У гэтым творы жыта ўвасабляе стойкасць народа, гучыць ідэя неабходнасці трымацца сваіх каранёў, сваёй зямлі. Разам з тым аўтар паказаў, што «цяжкая доля, знявага аднялі у яго [жыта] дар слова» [2, с. 135], гэта і стала прычынай, па якой яно не заступілася за лугавыя травы перад сонцам. У гэтым творы адначасова выявіліся такія бакі народнага светапогляду, як залішняе скоранасць лёсу, адсутнасць веры ў тое, што супрацьстаяць варожым сілам можна і трэба ў адзіночку і інш. Але з іншага боку, выявілася і характэрная для беларусаў вера ў тое, што пакаранне за прынесенае зло з'яўляецца непазбежным.

А ў аповяданні «Хмарка» аўтар малюе шлях галоўнай гераіні да ўсведамлення сябе часткай роднага краю. «Бязродная» хмарка — гэта ўвасабленне схільнасці «нашай душы — бачыць усё добрае і прыгожае ў тым, што далёка ад нас, што не з намі» [2, с. 139]. Так і Хмарка блукала па свеце, як «заклятая», пакуль не вярнулася ў «той край, адкуль і выйшла». З вуснаў Старога Дуба (сімвала моцы і мудрасці) гучыць ідэя сваёй зямлі, раскрытая праз вельмі характэрныя для літаратуры таго часу матывы роднага кута і працы: «Моцна накажы ты ім, дружа, каб не лёталі дарэмна па свеце, не бадзяліся: у сваім родным кутку работы досыць для кожнага» [2, с. 141]. Падкрэсліваючы гэтую думку, аўтар называе хмарку «бязроднай», «заклятай», і менавіта ў гэтых характарыстыках дадзенага вобразу раскрываецца перакананне народа, што карысным чалавек перш за ўсё павінен быць для роднага краю, для людзей.

Вядома, што сама па сабе дадзеная ідэя не была наватарскай і не належала Якубу Коласу; яе вытокі можна бачыць у літаратуры эпохі Сярэднявечча, а паўнаважную рэалізацыю — у творах пісьменнікаў Адраджэння (Ф. Скарына, В. Цяпінскі і інш.), але несумненная заслуга Коласа ў тым, што яе мастацка-вобразнае ўвасабленне ажыццёўлена з дапамогай новых вобразатворчых сродкаў, заснаваных на народным мастацтве і таму блізкіх да сэрца простага чалавека, на якога і арыентаваўся пісьменнік як на чытача. Своеасаблівы працяг гэтай тэмы гучыць у апавяданні «Крыніца»: усведамленне еднасці са сваім краем звязваецца з непарыўнай сувяззю з яго каранямі, з небяспекай згубіцца ў адзіночку на чужыне (актуальная праблема для высланых сыноў Беларусі). Варта адзначыць, што ідэя грамадскай карыснасці асобы спалучана (і тым самым ускладнена і развіта) з дапамогай уключэння матыву шчаслівай будучыні, дзеля дасягнення якой і трэба прыкласці намаганні. «Тады б вы сталі магутнай ракою, і ў гурце вам не страшна было б каціцца ў свет: вас ніхто не адолее, і вы не страціце сябе на чужыне. Вы б ажывілі ўвесь гэты край, ён стаў бы багатым на зайздрасць чужынцам» [2, с. 152].

Іншы бок свядомасці намаляваў Якуб Колас у творы «Стары лес», у якім дрэвы, раскалоўшыся на дзве варожыя сілы, загінулі. Прычына бойкі была дробная, а панесеныя страты — значныя, дрэвы знайшлі вінаватага (рэчку), тым самым апраўдваючы неразумнасць свайго ўчынку. Гэтую думку аўтар паглыбляе ў апавяданні «Што яны страцілі?», дзе лясныя жыхары «перасталі жыць у згодзе і дружбе паміж сабою, а таму і страцілі сваю радасць» [2, с. 183].

Наогул Якуб Колас неаднойчы падкрэслівае такія рысы народнага светапогляду як яднанне перад агульным ворагам, імкненне вырашаць актуальныя пытанні разам, талакой («У чым іх сіла»). Разважае ён над актуальным пытаннем: «што лепей: пражыць свой век ціха і спакойна, не пазнаўшы, як міла жыццё, ці пазнаць яго хараство і вартасць цаной вялікага няшчасця?» [2, с. 171] (апавяданне «Што лепей»). Можна сцвярджаць, што неабходнасць вырашэння гэтага пытання існавала перад беларусамі на працягу ўсёй гісторыі. Такая дылема так і засталася светапоглядна нявырашанай.

Над аналагічнай праблемай разважае аўтар у апавяданні «Чортаў камень», які «многа зла прынёс і прыносіць людзям» [2, с. 167]. З аднаго боку, трэба было вытлумачыць з'яўленне каменя на

зямлі, прыбраць яго, каб не замінаў і не шкодзіў, з другога — «ніхто не хацеў першы прыкладаць рукі, каб скінуць яго» [2, с. 168]. Таму знаходзіліся разнастайныя прычыны, каб не чапаць камень і спадзявацца на суд часу. У гэтым творы аўтар, безумоўна, адлюстроўваючы праз алегарычны вобраз каменя тагачасны грамадскі рух, выявіў і спадзяванне беларусаў на нейкія няпэўныя вышэйшыя сілы, здольныя замест чалавека вырашыць праблемы неўладкаванасці жыцця і нежаданне саміх людзей змагацца за лепшую будучыню. Своеасаблівым працягам гэтых разваг выступае твор «На ўсё ёсць свая прычына», дзе найбольш яскрава раскрываюцца такія рысы нацыянальнага светапогляду, як спадзяванне на аўтарытэт і прыняцце рашэння супольна. Балотнае грамадства ўвасабляе народ, праз успрыняцце якога выяўлены адносіны да рэвалюцыі, грамаду заспакойваюць любыя тлумачэнні «прафесара» (абы нічога не рабіць), яна не з'яўляецца прымаць удзел у тушэнні пажару.

Вядома, Якуб Колас бачыў не толькі масіўнасць народа. Так, у творы «Залаты прамень» на прыкладзе лясной супольнасці аўтар уздымае праблему існуючых грамадскіх парадкаў: «Чаму адным — сонца, а другім — цень? <...> як магло стацца, што лясное грамадства лічыла гэты лад за выяўленне пэўнай гармоніі добра і хараства» [2, с. 205]. Супрацьстаянне лесуна і промня сонца адлюстравана як барацьба паміж добром і злом, вера ў знішчэнне дэспатызму і спадзяванне на лепшую будучыню. Аўтар падкрэсліваў неабходнасць прыносіць карысць сваёй зямлі. У казцы «Над прасторами зямлі» пісьменнік даводзіў думку пра немагчымасць існавання на зямлі без сувязі з роднымі мясцінамі: «Вы адарваліся ад зямлі, вы забыліся, ці не хочаце памятаць таго, што гэтая зямля, над якою плывае вы, выпеставала і выкарміла вас, а сама засталася спустошанаю. Яна чакае ад вас дапамогі, і калі вы не спусціцеся наніз даджом, то яе расліны папрападаюць» [2, с. 222]. Гаворачы такім чынам пра неабходнасць быць удзячным за зробленае дабро, аўтар супрацьпастаўляе паводзінам «бязродных хмараў» дзеянні цёмнай хмары, якая ажывіла родныя мясціны. «Карыстаючыся мастацкім прыёмам алегорыі, Я. Колас паслядоўна выказвае свае філасофскія погляды на жыццё і грамадскі лад, абгрунтоўвае нормы паводзін, якім павінны кіравацца людзі ў сваім імкненні да шчасця» [3, с. 112].

Такім чынам, у «Казках жыцця» пісьменнік адлюстравваў як станоўчыя, так і адмоўныя бакі светапогляду беларускага народа: з

добрымі — па-добраму, са злымі — па-злому; непарыўную сувязь чалавека з зямлёй і прыродай, своеасаблівае перажыванне іх еднасці; залішняю скоранасць лёсу, немагчымасць ў адзіночку супрацьстаяць варожым сілам; веру ў непазбежнасць пакарання за прынесенае зло; непарыўную сувязь чалавека з яго каранямі; небяспеку згубіцца ў адзіночку на чужыне; адначасова пісьменнік кажа пра неабходнасць яднання дзеля будучыні, сцвярджае вартасць існавання беларусаў на зямлі.

Літаратура

1. Жураўлёў В. П. Актуальнасць традыцый: Якуб Колас у пісьменніцкім асяродку. — Мінск, 2002.
2. Колас Я. Раніца ў нядзельку. Казкі жыцця. — Мінск, 1997.
3. Чыгрын І. П. Рэальнае і магчымае: Проза Якуба Коласа. — Мінск, 1991.

Людміла Камароўская, Таццяна Рацько

Асоба Якуба Коласа ў кантэксце мастацкага афармлення будынка Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

Якуб Колас з'яўляецца знакавай асобай у гісторыі айчыннай культуры ХХ ст. Служэнне беларускаму народу і Бацькаўшчыне стала лейтматывам усяго яго жыцця. Невыпадкова беларусы імкнуцца ўшанаваць імя і веліч свайго таленавітага земляка: імем Якуба Коласа названы навуковыя і культурныя ўстановы, плошчы і вуліцы; літаратурная спадчына песняра пакладзена ў аснову шматлікіх тэатральных, музычных і кінематаграфічных твораў; шэраг мастакоў увасобілі яго вобраз у жывапісе, скульптуры, графіцы і іншых мастацкіх жанрах.

Не была пакінута па-за ўвагай асоба Якуба Коласа і пры распрацоўцы Канцэпцыі мастацкага афармлення будынка Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Пачатак ХХІ ст. у нашай краіне быў адзначаны ўзвядзеннем новага будынка Нацыянальнай бібліятэкі, якое здзяйснялася ў адпаведнасці з Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 7 сакавіка 2002 г. № 153 «Аб будаўніцтве будынка дзяржаўнай установы “Нацыянальная бібліятэка Беларусі”».

1 лістапада 2002 г. было распачата ўзвядзенне новага будынка, якое стала знамянальнай падзеяй у культурным жыцці, а 16 чэрвеня

ЗМЕСТ

Камароўская З. М. Прывітальнае слова да гасцей і ўдзельнікаў навуковай канферэнцыі «Каласавіны-2009»	3
Мушынскі М. І. Якуб Колас у стасунках з грамадска-палітычнымі дзеячамі Беларусі	7
Грэкаў А. В. З любоўю і пашанай да Якуба Коласа (ушанаванне памяці паэта на Стаўбцоўшчыне)	21
Ненадавец А. М. Якуб Колас і зямля	32
Валахановіч А. І. «Выдатны рэвалюцыянер, адзін з лепшых маіх сяброў...»	37
Клімуць Я. І. Якуб Колас і Кандрат Крапіва: жыццёвыя і творчыя стасункі	43
Шамякіна А. І. Якуб Колас і Максім Лужанін: творчае і сяброўскае супрацоўніцтва	48
Гарадніцкі Я. А. Уклад беларускай тэксцэлагічнай школы ў даследаванне творчай спадчыны Якуба Коласа (новы збор твораў класіка)	51
Манкевіч А. А. Дыялектыка часовага і вечнага ў апавяданні Якуба Коласа «Балаховец»	56
Ненадавец Я. А. Тэма жывой вады ў беларускіх казках і ў «Казках жыцця» Якуба Коласа	67
Вабішчэвіч Т. І. Дыялектыка мастацкага росту: дзве рэдакцыі верша Якуба Коласа «Шэрая гадзіна» (1906—1907; 1910) у параўнальным аспекце	72
Жураўлёў В. П. Сіла абставін і духоўная моц чалавека	80
Леська Л. П. Гасцюм у мастацкім свеце Якуба Коласа	88
Шаладонаў І. М. Дынаміка хранатопу «маладосць» у творчасці Якуба Коласа	92
Сычова С. Б. Выяўленне нацыянальнага светапогляду ў «Казках жыцця» Якуба Коласа	103
Камароўская Л. В., Рацько Т. У. Асоба Якуба Коласа ў кантэксце мастацкага афармлення будынка Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі	108
Ніякоўская А. П. Бяздомны герой: да некаторых ідэй трылогіі Якуба Коласа «На ростанях»	113
Адамовіч Г. Я. «...Канечны вынік мудрасці людскай...» у творах І. В. Гётэ («Кароль Лесавік», «Фауст») і Якуба Коласа («Сымон-музыка»)	121
Попова Л. Н. Аксиологический модуль в произведениях	